

РкТЗ 494Р
К 89

Рік 1918
НА УКРАЇНІ.

Зложив і видав
Др. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

ЗАНЬЦЕВЕДАНЬ 1918.
В друкарні Союзу визволення України.

Рік 1918
НА УКРАЇНІ.



Зложив і видав
Др. ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ 1918.
З друкарні Союзу визволення України.

Складали: *Филіпів, Шустенко, Хрущів.*

П е р е д м о в а.

Випускаємо отсю збірку статей наче продовження книжечки: «З культурного життя України» (в 1917. р.) (Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель. 7—5. 1918.) для інформації наших полонених товаришів з хвилиною повороту на Україну.

Ці статті, з котрих одну написав П. Гайдалемівський, а всі інші сам видавець збірки, не мають претенсії ані на науковість, ані на докладність, бо не було змоги, тут у полоні, дістати потрібний матеріал. Вони в части припадкові й були друковані у зальцведельському «Вільному Слові» (шкільництво і Культурна робота), звідки виходять розширеною відбиткою (стаття про укр. видавництва): Статтю про українську пресу написано окремо для збірки, показчик до українознавства зложено з неповних чисел «Нової Ради».

Зальцведель, 9. грудня 1918.

З. КУЗЕЛЯ.

Зміст.

Передмова	3.
Українська преса в 1918 році.	5.
Українські видавництва літом 1918 р.	15.
Культурна робота на Україні.	19.
Шкільництво на Україні.	24.
Короткий покажчик книжок по українсь- кому нознавству.	34.



Українська преса в 1918. році.

У збірці «З культурного життя України» (Зальцведель 1918, стор. 5—22) ми подали по змозі докладний спис і стан української преси з кінцем 1917. року.

За протяг 1918-ого року змінило ся неоднo. Несприятливі політичні обставини, а між иншим більшевицький напад з початком року й гетьманський переворот з весни, не дозволили пресі розвинути ся як слід і здержали неоднo молоде видання. Із сотні часописей з 1917-ого року багато перестало виходити або було припинених.

З другого боку скріплення державного життя літом цього року покликало до життя значне число нових часописей, особливо фахових, між иншим кооперативних видань.

Із старих часописей перестали виходити вже з початком 1918. р. або не згадують ся ніде в часописах так, що найправдоподібніше не виходять (їх зазначаємо знаком²) отсі:

Боротьба, тиж., закрита властями 1. травня.

Будяк, тижневник, у Київi.

Вільна Спілка. 2 рази в місяць, у Київi (?).

Вільна Україна, тижневик, Умань (?).

Вільне Слово, 2 рази тижнево, Золотоноша (?).

Вільний Козак, Біла Церков.

Вісти Батуржнські, місячник.

Вісти Гол. Комісії по справах виборів до установчих зборів, Київ.

Вісти громади Українців Трапезунда.

Вісти з півдня, Харків.

Вісти київс. губ. вик. комітету.

Вісти Комітету ради селянських депутатів, тижневик, Сквиря.

Вісти Укр. сел. спілки, Київ.

Вісти Укр. центр. Ради, Київ.

Вістник Тов. «Укр. Хата» в Херсоні, тижневик.

Вістник Укр. військ. генер. ком., тижнев. Київ.

Волошки, двохтиж., Київ.

Воля, тижневик, Київ.

Громадянин, тижневик, Житомир.

Джерело, місячник, Київ.

Дніпро, Херсон.

Жіночий Вістник, Київ.

Забів, тиж., Харбин (?).

Зоря нового життя, тиж., Кулунда (?).

Каменяр, Київ.

Конфедераліст, 2 р. тиж., Київ.

Молоде життя, Київ.

Народне Слово, тиж., Чернігів.

Народні Бажанья, Ольгопіль.

Наша Спілка, 3 р. тиж., Ромни (?).

Наше життя, Петроград.

Нови Громада, щоденна, Харків (?).

Перший Крок, Ольгопіль.

Подільська Воля, тиж., Вінниця.

Праця й Воля, Вороніж.

Рідне Слово, тиж., Харків (?).

Робітник, Харків (?).

Селянин, Зальцведель.

Селянська Думка, тиж., Тараща.

Селянська Спілка, тиж., Полтава.

Селянська Спілка, тиж., Київ.

Сонце України, міс., Москва.

Степ, Павлоград.

Стерно, Київ.

Театральні Вісти, тиж., Київ.

Українська Військова справа, тиж., Київ.

Українська Республіка, 2 р. міс., Київ.

Український Голос, Рига.

Українські Вісти Закавказзя, 2 р. тижнево.

Тифліс (?).

Хвля України, тиж., Хабаровськ.

Чигиринські вісти, тиж.

Чорноморська Рада, тиж., Новоросійськ (?).

Школа й Життя, 2 р. міс., Сквиря.

Юнак, Переяслав.

Як бачимо, більше як половина часописей з 1917. р., або перестала виходити ще з кінцем 1917. або в перших місяцях 1918. р. Трохи пізніше, бо щойно літом перестали виходити українські часописі „Громадська думка“, „Розвага“ і „Розсвіт“ у таборах полонених у Вецлярі, Фрайштадті і Рацтаті. У листопаді застановився і віденський „Вістник“.

Не зважаючи на те, число українських часописей на Україні не зменшило ся, бо на місце вибувших прибуло значно більше нових часописей, і то переважно поважніщих.

Оскільки маємо тут відомости, виходили на Україні в протязі 1918. р. отсі нові часописі:

1. *Армія*, військовий журнал у Києві.

2. *Будуччина*, коопер. часопись у Сквирі.
3. *Бюлетені* верхнєдніпровського союзу кооперативів, Верхнєдніпровськ.
4. *Бюлетень Подільського Союз-банку*.
5. *Бюлетень* Укр. Нар. Кооперативного Банку, Київ.
6. *Відродження*, щоденна демократична газета, зачала виходити в Київі від 27. березня.
7. *Військово-Науковий Вістник* Генерального штабу, двохтижневик у обемі 5—6 арк. друку, Київ.
8. *Вільне Життя*, щоденна газета, вид. Т-во «Соціал. Просвіта» у Одесі під ред. Чеховського.
9. *Віра та Держава*, тижневик вих. при міністерстві віроісповідань від весни.
10. *Вісти* появили ся літом у Чернигові як орган укр. соц.-федералістів.
11. *Вісти* природничої секції Укр. Наукового товариства, з жовтня, Київ.
12. *Вістник ветеринарної медицини*, двохтиж., Київ.
13. *Вістник Всеукр. Опілки лік. поміч і акушерок*, місячник, у Київі.
14. *Вістник громадської агрономії*, громадсько-науковий двохтижневик, видає Всеукр. Союз земств у Київі.
15. *Вістник* закордонної преси у Київі.
16. *Вістник* міністерства земельних справ, 2 рази тижнево, Київ.
17. *Вістник* міністерства народнього здоровля й опікування, Київ.
18. *Вістник* Міського Самоврядування виходив у Гомелі. Його закрито літом. Не маю

певности про те, що це укр. видання.

19. *Вістник Одеси*, щоденник, зачав виходити літом в Одесі.

20. *Вістник* роменського союзу.

21. *Вістник* холмського губерніяльного староства у Бересті.

22. *Власна Хата*, тижневик, Київ.

23. *Волинська Газета*, орган Житомирського союзу.

24. *Державний Вістник*, Київ.

25. *Закон і Право*, укр. правничий місячник, видає «Час» у Києві.

26. *Залізничний Дзвін*, тижневик, Київ:

27. *Записки історичної і філ'юльотичної секції Укр. Наукового Товариства в Києві* після довшої перерви зачали виходити на ново.

28. *Земське Діло*.

29. *Кооперативний Листок*.

30. *Кооперативно-громадське життя*, двохтижневик, Кременчуг.

31. *Les Annales de l'Ukraine*, офіціоз міністерства закордонних справ у Києві, виходить 2—3 рази в місяць.

32. *Лісовий Вістник*, місячник, Київ.

33. *Мир*, народна часопись у Бересті, тижневик, видає укр. Холмське губ. земство.

34. *Mitteilungen des Kyjwer Ministeriums des Auseren*, Київ.

35. *Молода Україна*, щоденна газета в Одесі під ред. В. Піснячевського.

36. *Молот*, с.-р. щоденник, орган волинського земельного комітету, виходив у Житоїрі, застановлений владою в квітні.

37. *Народня Воля*, щоденна селянська газета, припинена в часі гетьманського перевороту, відновила ся літом і виходила два рази в тиждень.

38. *Народня Справа*, демократичний тижневик, видає київська губ. нар. управа.

39. *Народнє Життя*, тижневик, видає від осені земство в м. Богодухові на Харківщині.

40. *Наша Газета*, виходить у Радомишлі.

41. *Наша Думка*, тижневик. Київ.

42. *Наша Справа*, земська газета.

43. *Наша хата*, кооперативно-громадський тижневик.

44. *Наше життя*, кооперат. часопись.

45. *Наше Минуле*, двохмісячник, видає Друкарь у Київі.

46. *Наше Село*, тижневик, Київ (?).

47. *Наше Слово*, тижневик з додатком, Одеса.

48. *Наше Слово*, місячник, видає київське товариство лікарських помічників, Київ.

49. *Новий Шлях*, виходить від 17. квітня у Єлисаветі.

50. *Око*, ілюстр. тижневий журнал, вих. з початку по московськи і українськи, з 7. числа виходило окреме українське видання, Київ-Берлін

51. *Поділля*, щоденна демократична газета, виходила від 27-лютого у Каменці Подільському.

52. *Подольская Мисль*, щоденник українською і московською мовою почав од квітня виходити в Могильові.

53. *Полтавський Кооператор*,

54. *Правник*, двохтижневик укр. правничого товариства, виходить від вересня у Київі.

55. *Провесінь*, тижневик, вих. від 1. квітня в

Лохвиці на Полтавщині.

56. *Пробудький Вістник*, місячник, Київ.

57. *Репяхи*, неперіодичний гумористичний орган, Київ.

58. *Рідний Край*, у Лубнях.

59. *Рух*, щоденник соц.-револ. напрямку, мав весною виходити на Харківщині.

60. *Самостійна Україна*, орган укр. народної партії, 2 рази в тиждень, Київ.

61. *Самостійник*, орган партії укр. соц.-самостійників, тижневик, вих. від весни в Києві і перетворюється в щоденник.

62. *Світло*, двохтижневик, вих. у м. Вовчі на Харківщині.

63. *Село*, тижневик, вих. з березня у Вінниці.

64. *Селянське Слово*, двохтижневик, Київ.

65. *Сільський Господар*, двохтижневик, орган централу, Київ.

66. *Слово*, газета міністерства віроісповідань, з 1. жовтня.

67. *Союз*, кооперативна часопись на Уманщині.

68. *Україна*, научний журнал зачав на ново виходити в Києві.

69. *Україна*, культурно-просвітний двотижневик у Славянську на Харківщині.

70. *Українська кооперація*, місячник, орган центр. укр. кооперативного комітету, Київ.

71. *Українське Слово*, виходило весною в Москві.

72. *Український Січовий Стрелець*, вістник Січових Стрільців, виходив деякий час. у Києві.

73. *Універсальний журнал*, ілюстр. двохтижневик, видає «Грунт» у Києві.

74. *Університетські вісти*, Київ.

75. *Херсонщина*, соц.-рев. щоденник мав виходити весною у Херсоні.

76. *Часопись міністерства шляхів*, Київ.

77. *Черниговський Кооператор*, тижневик видає з 1. серпня центр. союз кооперативів на українській і московській мовах.

78. *Чорноморський Українець*, у Ростові.

Крім цього були між иншим заповіджені ще отсі часописі, про які не знаємо, чи зачали виходити.

1. *Вістник Народного Університету*, видає Просвітна Комісія при Укр. Державнім Університеті, трьохтижнева часопись.

2. *Лука*, щоденник у Харкові.

3. *Нові Шляхи*, загально-громадська газета самостійницького напрямку, видає одеська національна рада.

4. *Пенітенціярний Вістник*, видає головне тюремне управління під ред. П. Січенка.

5. *Полтавська Громада*, щоденна демократична г. зета в Полтаві з 1. листопада.

6. *Розвій*, двохтижневий ілюстр. науково-популярний журнал залізниць, електрики й техніки на Слобожанщині.

По інформаціям «Нової Ради» справа преси у Києві представляла ся в жовтні ось як:

Щоденних періодичних газет у Києві 4: («Нова Рада», «Робітнича Газета», «Відродження», «Народня Воля», «Армія») і крім того цими днями вийде «Трибуна»,

Офіційні—8: «Вістник Закордонної Преси», «Вістник міністерства народнього здоровля», «Вістник міністерства земельних справ», «Військово-Науковий Вістник», «Віра та Держава», «Державний Вістник», «Часопись Міністерства Шляхів» і «Слово» (газета міністерства віроісповідань). Сюди не лічимо «Київський Православний Вістник», який має тільки назву українську.

Двохтижневих журналів—8: «Сільський Господарь», «Кооперативна Зоря», «Гедз», «Укр. Медичні Вісти», «Вістник ветеринарної медицини», «Універсальний Журнал», «Вістник громадської агрономії», «Рідля».

Двохтижневі газети—2: «Селянське Слово» й «Самостійна Україна».

Журнали тижневички—3: «Комашня», «Народня справа» й «Око».

Тижневі газети—4: «Власна Хата», «Наша Думка», «Самостійник» (перетворюєть ся в щоденну газету), «Залізничий Дзвін».

Журнали місячнички—11: «Шлях», «Літературно-Науковий Вістник», «Книгарь», «Вістник Всеукр. Спілки лікар. пом. і акушерок», «Вільна українська школа», «Українська Кооперація», «Наше Минуле», «Лісовий Вістник», «Закон і Право», «Згода» і «Наше Слово». Альманах збірник «Досвід».

Неперіодички—4: «Репяхи», «Універс. вісти», «Профес. Вістник», «Бюлетень Укр. Нар. Коопер. Банку».

Кооперативних часописів—5.

Всього українських часописів у Києві коло 50.

На провінції число часописів доходить понад 35.

Вони видають ся в таких містах: Харків—6, Одеса 3, Полтава 3, Мелітополь 2, Новоросійськ 1, Гадяч 1, Житомир 1, Зіньків 1, Камянець-Подільський 1, Верхне-Дніпровськ 1, Лохвиця 1, Вовча 1, Сквиря 1, Умань 1, Холм 1, Катеринослав 1, Кременчуг 1, Звенигородка 1, Богодухів 1, Елисавет 1, Широке 1, Берестя 1, Біла 1.



Українські видавництва літом 1918 р.

Не зважаючи на тяжкі політичні обставини та на лихий стан друкарської й паперової справи на Україні, український видавничий рух таки не перервав ся і пішов дальше вперед.

Щоби читачів поінформувати хоч у часті про видавничу справу в останніх часах, особливо ж за місяці липень, серпень і вересень 1918. р. оголошуємо тут деяку частину матеріялів, які ми добули з українських часописей.

Як і попереднього року, видавничий рух концентрував ся у Києві, де побіч старих видавництв появляють ся і нові.

Тут зачала живу діяльність видавнича Спілка «Книгозбірня», що видала вже 13 книжок, а друкує 24. У Києві зачало видавання книжок видавництва «Серп і Молот», що має й власну книгарню. У Києві появило ся 7 книжечок видавництва «Історична белетристика».

У Києві заснував ся *видавничий кооператив* „Громадська Думка“ для організації української преси й допомоги їй в Києві та на провінції.

23. вересня відбули ся загальні збори цього кооперативу.

У Києві ж зареєстровано торговельно-промислове товариство: «Товариство розповсюдження української книжки ім. Т. Шевченка».

В Новоросійську заснувало ся нове українське *видавниче товариство*, до якого будуть при-тягнені всі українські організації і «Просвіти»

Чорноморщини.

У Харкові мали зачати виходити коштом видавництва «*Рух*» т. зв. «*Літературні зшитки*», присвячені красному письменству й громадському життю.

У Харкові заснувало ся дальше кооперативне видавництво «*Луна*», яке поставило собі завдання видавати велику політично-економічну щоденну газету демократичного напрямку.

Видавництво «*Грунти*» видає «*Універсальну Бібліотеку*». Для цієї бібліотеки воно оголосило конкурс на красний твір письменства з трьома преміями по 1000, 800 і 500 карб.

Видавництво «*Сіверянська Думка*» приступило до видання «*Щоденника Шевченка*» під редакцією Зайцева. Це буде перше видання без цензурних пропусків.

Видавниче товариство «*Дзвін*» друкує повне видання творів П. Винниченка в 15 томах, з котрих перші вже появили ся.

Видавництво «*Рух*» готує до друку твори (по части ще не друковані) поета Щоголіва під редакцією проф. Сумцова.

Видавництво «*Січ*» у Черкасах випустило новий десяток книжок, між тим 3. видання *Петрушевського* Граматика для початкових шкіл (2 карб. 25 к.) і його-ж «*Рідне Слово*». Читанка, перша книжка після букваря (4. карб.) і 2 вид. «*Букварь*» (3 карб. 50 коп.).

Цілу низку книжок видав *видавничий відділ подільської губерніяльно-земської управи*, якому на цю ціль відпущено мільон карб. Його ж заходом виходить «*Великий Російсько-Український*

Словник» у 2 томах. На 800 сторінках він матиме 30.000 російських слів.

Живу видавничу діяльність розвинув «Видавничий Комітет міністерства освіти», який видає «Бюлетені видавничого відділу міністерства освіти й мистецтва», в яких містять ся відомости про всі шкільні підручники, що їх надсилають міністерству на розгляд. Видавничий Комітет оголосив з кінцем серпня відозву, що приймає підручники й передає їх на розгляд комісій і для рецензій. Незабаром Комітет видасть систематичний показчик книжок для шкільних бібліотек і для шкільного вжитку із списом видавництв і книгарень. Комітет ладить теж постійну виставку підручників.

Видавничий комітет видав справді *проспект* українських шкільних підручників з постановами комісій. Видавничий комітет займав ся справою картографічних видань на укр. мові. Комітет замовив теж велике число підручників, напр.: по 100.000 прим. обох частин «Граматики української мови» *Огієнка*, 100.000 прим. «Української Граматики» *Грінченка*, 50.000 прим. «Граматики *Балчечка*», 30.000 прим. «Задачника» *Верещатіна*, ч. III.) і розглянув цілий ряд надісланих рукописів і підручників (напр. *М. Грудського*: Укр. граматика для початкових шкіл, *Тимошенка*: Арифметичний задачник, *Кошиця*: Буквар для глухонімих дітей і т. д.).

Широку діяльність у видаванні *шкільних підручників* розвинуло товариство «*Вернигора*», яке між иньшим випустило отсі: *Рудницького* «Початкову географію для народніх шкіл» (7

гривень), *Хомижа* «Коротку географію України» (ч. I. 1 гр. 20 ш.), *Раховського* «Початковий підручник природознавства. Ч. I. Основи хемії, мінералогії та геології» (3 гр.), *Шиндлера* «Фізику для народніх шкіл» (6 гривень), *Крип'якевича* «Коротку історію України для народніх шкіл» (7 гривень), «Історію ріднього краю» для початкових шкіл (2 карб.), «Оповідання з історії України» (2 50), «Всесвітню історію для гімназій» (3 частині по 2,50 к.) і «Конспект по історії України для вищих клас гімназій і університету»; *Герашенка* «Молитвеник» (75 коп.); *Крушельницького* «Читанка» (3 частині по 5 карб.); *Калішевського* «Латинську граматику» (1 карб.) і «Латинську хрестоматію»; *Богача*: «Загальну географію»; *Кравчука* «Геометрію» (4 карб.); *Стеценка* «Співаник» (ч. III, 3 к. 50), а далі «Мапу Європи» (12 карб.), Фізично-географічний атлас (2 карб.), Історичний атлас (8 карбованців) і и

Деякі підручники вийшли теж заходом видавничих товариств «Криниця» (напр. *Титаренко* *С. Сонечко*, Граматка), «Серп і Молот» (напр. *Ставчичий*; Географія для 1. кл. середніх шкіл), Педагогічного Бюра полтавського губернського земства (напр. *Падалка*: Російсько-український діловодний словник 2 к. 50) і и.

Ряд підручників для сільсько-господарських шкіл випустив «Український Агроном», а то: I. Грунтознавство, II. Загальне хліборобство, III. Польові рослини, та всілякі порадики про польове господарство, скотарство, садівництво, огородництво, молочарство і т. д.

Культурна робота на Україні.

(«Просвіти», курси українознавства, театри й хори, бібліотеки, Національна Бібліотека, музеї, наука, книгарні).

В доповненні до попередніх статей: і стат-
«Шкільництво на Україні» і «Українські часописі
та видавництва» подаємо тут для заокруглення
цілості низку матеріалів із інших прояв куль-
турного життя на Україні, узглядняючи перед-
усім факти із вересня ц. р.

Головна увага українського громадянства
звертала ся до народньої освіти й шкільництва.
На цьому полі великі заслуги положили «*Про-
світа*», які не тільки ширили освіту закладанням
читалень і бібліотек, але також організуванням
і піддержуванням шкіл, бурс, захоронок то що.
Діяльність «Просвіт» була дуже різнородна і
для прикладу цієї різнородности можна згадати
що камянецька «Просвіта» вела школу нотно-
грамоти, жванецька «Просвіта» відкрила санато-
рію ім. Свидницького для хворих українських
письменників, вояків та громадянських діячів,
полтавська удержувала університет, черкаська-ж
відкрила історично-педагогічний музей, а винни-
цька кінематограф.

«Просвіти» вели також разом з іншими
організаціями і дуже поширені *курси україно-
знавства*. Попри київські курси, про які у нас бу-
ла недавно згадка, доносять часописі про цілі
десятки таких курсів по інших містах, а на-
віть селах. Так наприклад у Чернигові улашту-

вала з 1. вересня курси українознавства педагогічна секція черн. «Просвіти». Там же почали ся в вересні під проводом лектора Устименка курси укр. мови для служачих губернс. земської управи. Курси української мови й письменства відкрила «Просвіта» у м. Березівці ананівського повіту, барвіновська «Просвіта» улаштувала курси українознавства і т. д.

Ширенням національної свідомости й освіти займали ся щиро українські *театри й хори*. Задля цього виставляли ся залюбки пєси з історичного життя, а театр Садовського заповів з цього обсягу дві нові пєси, Старийцької-Черняхівської: «Милость Божа» та С. Черкасенка: «Чорна Рада» (по відомій повісти Куліша). Після звичайної літньої перерви віджило концертне життя на Україні. У Києві відновив ся хор студентів університету Св. Володимира під орудою Кошиця, а укр. Національний хор перейшов з концертами і на провінцію (напр. у Гадяч). У Києві виступав теж з удатними продукціями робітничий хор укр. профес. спілки під орудою Б. Левицького. Добре імя мали теж концертні відділи українського клубу.

Пильну увагу звернено і на закладання *бібліотек*, коло чого найбільше заслужили ся «Просвіти» й кооперативи.

Так наприклад чернигівська «Просвіта» отворила з 1. вересня безплатну бібліотеку-читальню. Київська «Просвіта» доручила Сірополкові, відомому знавцеві бібліотекарської справи на Україні, впорядкувати бібліотеку до відкриття з середини вересня.

Центральний Укр. Кооперативний Комітет утворив у Києві кооперативну бібліотеку для загального користування. Український Робітничий Клуб у Києві відкрив загально доступну бібліотеку й читальню. Голтянська управа кооперативного союзу відкрила бібліотеку для членів.

Особливі заходи робили ся коло введення в життя української *національної бібліотеки*, чим займав ся окремий тимчасовий комітет, зложенний із академіка Вернадського, С. Єфремова, Г. Житецького, Н. Кордта, проф. Кримського. Цей комітет випустив з початком вересня відозву, в якій представляє завдання укр. національної бібліотеки і просить о поміч. Бібліотека міститиме все про Україну й український народ, далі рукописи, літературно-побутовий архів, стародруки і т. и. та займатиметь ся студіями книжок (бібліографією), видаватиме катальоги і матиме окремий справочний відділ.

Тимчасовий комітет займив ся гаряче виконанням цього пляну. Між иншим отворив окремому за купну комісію з 2 людей, що має поїхати за границю й закупити книжки. Вона обслуговуватиме й бібліотеки деяких вищих шкіл на Україні. Заходам комітету треба завдячити, що до Національної Бібліотеки відходять бібліотеки В. Антоновича, О. Русова, архив жандармської управи й и. Сподіють ся дістати ще бібліотеки монастирські, Грінченка, Лазаревського, академіка Іконнікова і и.

Поки що бібліотека міститиметь ся в бібліотеці університету Св. Володимира, але думаютъ і про окреме приміщення. Її думали при-

містити в київській міській публічній бібліотеці, яка і так не заспокоює українських потреб (у ній нема навіть таких річей як напр. «Літ.-Наук. Вістник»), але на це не згодила ся київська городська дума.

У звязку з тим стоїть і *музейна справа* на Україні, де по цілому просторі розкинено яких кільканадцять музеїв. На жаль вони подекуди занедбані, або знищені війною. Так наприклад музей Коваленка у Катеринодарі розікрали більшевики. Чернігівський музей в упадку. Одначе попри те повстають і нові музеї. У Харкові відкривається наприклад музей Васильківського, а при черкаській «Просвіті» історично-педагогічний музей, якому коштовну колекцію вартости кількасот тисяч карб. подарувала жінка лікаря Козловського із Сміли.

На чисту *науку* при сучасних обставинах лишило ся мало місця. Справа академії, що мала складати ся з 72 членів, уже налагоджувала ся. Живіще життя прокинуло ся в «Науковому Товаристві у Києві». Теж саме можна сказати про правниче й лікарське товариство.

Для ширення літератури виявляєть ся все більша потреба в *книгарнях* і вони повстають у доволі великому числі. Як пише «Нова Рада» з 14. вересня, на Київщині виявилась усюди така потреба на книжку, часопись і взагалі освіту, що вже видержки не ставало. Через те відкрито в Каневі «Українську Книгарню», товариство на паях, що має теж формувати бібліотеки, приймати передплати, закладати по містечках філії, мати книгоношів, видавати книжки і т. д.

Уманський кооперативний союз одкрив власну книгарню.

У Олександрівську відкрила ся робітнича книгарня «Великий Луч». Українська культурно-просвітна секція при всеукр. професійній спілці цукроварників відкрила для членів посередництво в закуплі книжок.

Загалом українське культурне життя пливе живим руслом і ніякі невгоди життя не зможуть його вже припинити.



Шкільництво на Україні.

260 років тому назад Україна була в порівнянні з тодішнім світом культурною країною. Вона мала тоді свої школи, як нині так і вищі. Після приєднання до Московщини—московські царі відразу знищили все таке культурне придбання, яке мав український народ. І от на протязі цих 260 років велась скажена русифікація українського народу. Заборонялось навіть писати книжки на українській мові, а навпаки насаджувались російські школи в душі церковно-парахвіяльних, в яких тільки провадилась наука про Бога й царів-батьок, яким мусів коритися, як посланим звисше. А українська мова, яка нагадувала часи волі на кожному кроці, шалено переслідувалась. Але ніякі переслідування не вбили народнього духа і він пробивався і крізь страшні мури заборони.

І нарешті російська революція відкрила двері в'язниці, в якій був засаджений дух українського народу і він, вийшовши звідти, відразу завоював своє законне місце й вільно розійшовся по всій Україні.

Виховання якого б то не було народу робить його власна школа. Тому український народ, а власне його свідоміша частина і звернула найпершу увагу на свою власну народню школу. І з перших же днів революції українське громадянство взялось за організацію укра-

їнських шкіл, починаючи від нижчих і довершаючи вищими.

Нижчі початкові школи в тепер на Україні майже в кожному селі і навіть хуторі. Вони до революції були засобом царського уряду до русифікації українського селянства. Але в перші ж часи революції селянство почало вимагати українізації шкіл і вони зараз же поволі стали українізуватись. На перешкоді українізації стали: 1. брак відповідних учителів Українців, бо раніш на Україну посилались учителі-завзяті русифікатори, тоді коли Українці-учителі переслідувались і тільки випадково залишались на місцях і 2. брак підручників, бо українських видавництв було мало, а ті, що були, мало видавали підручників, тому, що потреби в них не було, та й не дуже то вільно й безпечно було взагалі широко розвивати українські видавництва, тоді коли було заборонено видавати й часописі.

Але це поволі зусиллями усього українського громадянства усувалось і тепер нижчі початкові школи, як що не в зовсім задовольняючому становищу, то в усякому разі наближають ся до цього. В усіх нижчих початкових школах, де звичайно українське населення, обіжником міністерства народньої освіти заведена українська викладова мова.

Вищі початкові школи на Україні до революції почали відкриватись у послі яких-небудь 10 років, звичайно на російській мові, але їх до цього чису було дуже мало. А вже в минулому році українське громадянство звернуло

увагу на те, що нижчі початкові школи не можуть задовольнити селянства і народні управи і просвітні організації відкрили зверх 300 вищих початкових шкіл у різних місцях України. Теперішнє міністерство освіти теж подбало про відкриття вищих початкових шкіл, на що законом 6. серпня н. р. в його розпорядження асигновано 20,726.712 карбованців. З осені цього р. міністерство освіти перебрало на державні кошти 248 вищих початкових шкіл, відкритих у минулому році на місцеві кошти, в таких губерніях: на Волині—41, на Поділлі—29, на Київщині—27, на Полтавщині—49, на Чернигівщині—43, на Харківщині—19, Катеринославщині—18, на Херсонщині—3, в Таврії—15 і на Поліссі—4. Нових шкіл міністерство освіти в цьому році відкрило 345, а саме: на Волині—39, на Поділлі—60, на Київщині—59, на Полтавщині—49, на Чернигівщині—44, на Харківщині—20, в Катеринославщині—41, в Херсонщині—21, в Таврії—9, на Поліссі—6 і на Холмщині—7. Крім цього міністерство освіти сповістило місцеві самоврядування про дозвіл на відкриття вищих початкових шкіл і розіслало допомоги на удержання цих шкіл по новим штатам 6. серпня н. р. А департамент нижчої освіти складає тепер другі списки тих вищих початкових шкіл, які будуть прийняті міністерством освіти на державні кошти і які мають ще відкритись в цьому р. Крім цих державних шкіл ще багато відкривається різними українськими організаціями й установами на місцеві кошти.

Навчання в початкових школах поставле-

но так, що перехід з початкових шкіл у середні відтепер буде безпосередній без додаткових іспитів, як дотепер було. З нижчої початкової школи до першої класи, а вищої до п'ятої класи гімназії.

Вся нижча освіта й її національний розвій цілком залежать від середніх і вищих спеціальних педагогічних шкіл. Ті курси українознавства, які відбули ся літом по всій Україні для вчителів нижчих шкіл, ні в якому разі не можуть цілком задовольнити вимогів шкіл. Це було тільки першою, як то кажуть, необхідністю.

Отже українське громадянство му́сло звернути велику увагу і на відкриття вчительських семінарій і інститутів. На жаль, у нас їх і було не багато і відкрито мало. Правда, міністерство освіти виробило законопроект про відкриття 12 семінарій і 2 інститутів, але поки що вони ще не відкриті. Нові семінарії відкриті в Ямполі на Поділлі і с. Кирилівці на Київщині, крім цього просвітня комісія українського державного університету відкрила підготовчі курси для іспитів на звання учителя одно і двохкласових шкіл.

Деякі з семінарій, які і раніш існували, українізувались (як наприклад київська жіноча), а в останніх часах заведено українознавство як обовязковий предмет. Так же само стоїть справа і з інститутами.

В одкриттю середніх шкіл велику ініціативу виявило організоване українське громадянство. Ще в минулому році на місцеві кошти було багато відкрито середніх шкіл ріжними громадськими організаціями й установами, а також

і міністерством освіти, тодішнім генеральним секретаріатом на чолі з таким видатним українським діячем як І. М. Стешенко. Особливу ініціативу в цій справі виявили земства й «Просвіти». Майже по всіх містах і більших селах одкриті середні школи.

З осені цього року заснують ся на державні кошти 40 гімназій і 10 реальних шкіл, з викладовою українською мовою в таких містах України, поки що відомих: на Курщині в Борисівці; на Київщині—в Києві, Малині, Липовці, Ржищіві і Чигирині; на Поділлі—в Кам'янці-Подільському, Тростянці, Винниці, Хмільнику, Воронівцях, Окниці, й Ольгополі; на Чернігівщині—в Гоголіві, Вороніжі, Чернігові, Любочі, Острі й Глухові; на Катеринославщині—в Катеринославі, Веселих-Тернах і Сурській-Михайлівці; на Херсонщині—в Одесі, Херсоні і Федерівці; в Харкові; на Полтавщині—в Полтаві і Варшиполі; на Волині—в Кременці, Кореці, Червонім, Житомирі і Олевську; в Андріївці на Таврії, в лохвицькому повіті (Полтавщина) 10 гімназій і багатьох інших містах.

«Просвітами» одкрито в цьому році, по приблизному підрахунку, більше 20 гімназій та реальних шкіл, а саме в таких містах: у Києві; на Харківщині—в Сумах, Богодухові і Барвінкові; в Ямполі на Поділля, Білій-Церкві, Гадячі, Кам'янці (для дорослих) і інших містах.

Земствами, міськими самоврядуваннями, учительськими спілками й другими громадськими організаціями та установами відкриті гімназії в таких місцях: на Полтавщині—Зінькові,

Дробівці, Вереміївці, Великій Бурилиці, Мойсинці, Чернобаї, Урклій, Єрки, Рашівцях, Кременчузі; на Харківщині—Баромлі, Верхній Сироватці—на Херсонщині—в Олександровії, Владіївці, Новородовці; в Києві, Житомирі, Славяносербську; на Чернигівщині—в Бережному і Новій Басані; в Бесїдці (тарашанського повіту), Острозі (для дорослих), Одесі, Катеринославі (служачими запоріжської залізниці), Андріївці (бердянського повіту), Павлограді, Сурсько-Михайлівським (реальна школа) і багатьох інших містах.

В російських гімназіях заведено українознавство, як обовязковий предмет. Міністерство освіти заснувало для дітей бідних селян і робітників у середніх школах 350 стипендій імені видатних українських діячів. Крім того воно звернулось до всіх губерніяльних і повітових земських управ з закликом заснувати такі стипендії. Але й без цього заклику земські управи багато заснували стипендій. Багато також стипендій заснували кооперативні й інші організації і установи.

Вищих загально-освітніх шкіл на Україні дуже мало, та й ті в більшості російські. Університетів на Україні пять: 3 російських (у Києві, Харкові й Одесі) і 2 українських — у Києві і Кам'янці-Подільському, при якому отворено перший на Україні богословський факультет. В одеському та харківському університетах засновано по чотири катедри українознавства; у київському університеті вибрано двох професорів, *Василенка* для західньо-руського права й *Тимченка* для українського „язика“. Крім університетів в

ще історико-філологічний, імені князя Безбородька, інститут на російській мові, який радою міністрів признано державним і на якому заведено дві українських катедри, української мови та українського письменства з обов'язковим викладом українською мовою і в Полтаві історико—філологічний факультет—український.

Крім цього харківський університет запропонував полтавській губернській земській управі одкрити в Полтаві медичний факультет, як філію харківського університету.

Побіч державних інститутів та університетів, існували ще на Україні укр. народній університет у Києві, що мав відділи гуманітарний, природничо-математичний, кооперативний та технічний.

Потім загально-освітні жіночі вищі курси в Харкові, Києві, Одесі й інших місцях.

Нарешті вищу освіту довершує заснована в цьому році Академія наук.

Професійних шкіл на Україні і до тепер було дуже мало і підчас революції було відкрито дуже й дуже мало в порівнянні з їх потребою.

Найбільша потреба була і є в сільсько-господарських школах, але їх дуже й дуже мало.

Крім тих, що раніше були, нижчі сільсько-господарські школи відчинені в Лубнах і в м. ваткові Животовської на Полтавщині, і в Зіньківській школі садівництва й огородництва.

Середніх сільсько-господарських шкіл зовсім мало, можна, як то кажуть, „по пальцях пошити“.

Не краще справа стоїть і з технічними

школами, яких відкрито в цьому році тільки в Зінькові (середня) і в містечку Гродні для підготовки майстрів по обробці дерева.

Правда, земства, наприклад Полтавщини, Волині і другі, багато зробили заходів, що до відкриття нижчих і середніх технічних шкіл, на що асигновані не малі кошти, але це поки що в більшості на папері. Крім того міністерство освіти зробило заходи щодо українізації нижчих технічних шкіл і видало наказ, щоби ті вчителі і завідувачі ремісничих шкіл, які не знають української мови, обов'язково її вивчили на курсах українознавства і з цього року вже проводили навчання в цих школах українською мовою.

Найбільше з усіх професійних шкіл на Україні відкрито комерційних. У цій справі виявили найбільше ініціативи кооперативні організації. Крім тих, що вже були, в яких навчання провадять ся на російській мові і тільки невелика кількість з них українізована, в цьому році союзами споживчих товариств у Києві й Подтаві відкриті комерційні школи імені В. Доманицького, і другими організаціями відкриті в Умані, Пириятині, П. Володимирському, Черкасах, Славяносербську. У Києві центральний кооперативний комітет організував інструкторські курси по кооперації.

Із фахових по мистецтву відкриті дві драматичні школи у Києві, керамічно-художня школа в Опішніна Подтавщині і інші.

Вищі школи мистецтва—музично-драматичний інститут імені Лисенка у Києві і Академія мистецтва,

Вищі професійні школи такі: на російській мові раніш одкриті—в Києві—політехнікум і комерційний інститут; у Харкові—технольогічний інститут, ветеринарний інститут, комерційний інститут, сільсько-господарський інститут (переведений підчас війни з Нової Олександрії) і жіночий медичний інститут, у Катеринославі—гірничий інститут і інші.

З українською викладовою мовою відкриті такі вищі професійні школи: в Києві адміністраційно-економічний інститут, відкритий українським товариством економістів, і кооперативний інститут, відкритий кооперативними організаціями.

Крім цього деякі вищі фахові школи організувались і мали бути відкриті. Так наприклад 3. жовтня прийнято законопроект про відкриття укр. державного ветеринарного інституту в Києві з укр. викладовою мовою. Мали теж одкритись архітектурний інститут, але бракувало ще деяких професорів. Центральне лісове бюро робило заходи щодо заснування лісового факультету при київському укр. держ. університетові.

Коли зробити підрахунок всьому тому, що зроблено на Україні в напрямку просвіти на протязі двох років, то висновок буде дуже відрадний.

Не дивлячись ні на які перешкоди, українська культура ожила і пишно розцвітає. Цей великий зріст її на протязі двох років свідчить про велику будучність українського народу.

Не можна мовчки обійти й того, що ке-

руючі кола на Україні після квітневого перевороту з одного боку буцім-то і прихильно дбали про національну культуру, з другого ж боку дуже помітно кидали паличка у колеса її. Про це свідчить хоч би історія з гімназіями в Києві, або в Харкові, де їм не давали помешкання і другі подібні явища ворожого відношення, особливо місцевої влади, до української школи. Але під могутнім натиском народу вони мусіли поступитись.

А вищі українські школи всі були відкриті зусиллями українського громадянства, а уряд тільки потім приклав свою печатку.

Павло Гайдалемівський.

P. S. Стаття ця є тільки покажчиком зросту шкільництва на Україні, а ні в якому разі не вичерпуюча. Для того щоби, дати вичерпуючий матеріал, треба, звичайно, побувати в Києві в урядових і громадських інституціях, чого всі ми позбавлені. Тому прийшлося задовольнитись тільки часописями. Але гадаю, що й з поданого в цій статті матеріалу можна цілком уявити теперішнє становище шкільництва на Україні, тому й подаю її шановним читачам «Вільного Слова».

П. Г.



Короткий покажчик книжок по у- країнознавству.

На протязі 1918. року появили ся деякі цікаві книжки з українознавства.

Для лекшої орієнтації подаємо деякі важніші видання з цього обсягу.

І. Справочні книжки, порадики то що:

1. *Грамовський О.* Зразки й форми ділових паперів та торгових листів (прохання, довіреності, договори, векселі, зразки торгових книг та інше). Київ. Ц. 1 карб. 20 к.

2. *Зразки судових актів.* Вид. Полтавського Укр. Правничого Товариства. Полтава. Ц. 3 карб.

3. *Календарь Дніпросоюза на 1919. р.* Київ. Ц. 3 карб.

4. *Катхан.* Скорочена муштрова наука. Київ. Ц. 60 коп.

5. *Кузеля, З.* З культурного життя України. Зальцведель. Стор. 86. Ц. 60 фен.

Зміст: Українська преса, українські видавництва, українські друкарні й книгарні, українські «Просвіти» й бібліотеки.

6. *Матеріали по вопросу о преподавании предметов украиноведения в учебных заведениях.* Вид. Київської учебної округи. Київ 1 карб. 30 к.

7. *Плевахо М.* Що таке «Просвіта» і як її засновувати. Видавництво Товариства «Просвіта» в Харкові. Харків. Стор. 48. Ц. 60 коп.

8. *Поміч учителю в справі національного*

виховання учнів. В. І. Видання секретарства справ освітніх. Київ. Ц. 60 коп.

9. *Порадник* діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання. В. І. Видання департаменту позашкільної освіти під редакц. Ів. Крижановського. Київ. Ц. 3 карб. 50 коп.

Між иншим про вечірні школи, народні доми, любительські театри, місцеві музеї, ведення бібліотек, «Просвіти», вищі селянські школи, дитячі захисти, дитячі садки і списки літератури.

10. *Правильник* піхотинця. Ч. 1. Впоряд. Київ. Ц. 4 карб.

11. *Українська мова*. Бібліографічний показчик літератури до вивчення нашої мови, поради студентам, вчителям і всім тим, хто бажає найкраще вивчитись української мови, прив-доц. Г. Огленка. Київ. Ц. 1 карб. 50 коп.

12. *Школяр*. Календарь для учнів на 1918/19 акад. рік. Вид. «Відродження» Київ. Ц. 2 карб.

II. Слівники.

13. *Багрий Г.* Кишеньковий московсько-український словник. Київ. Ц. 1 карб. 50 коп.

14. Великий російсько-український словник у 2 томах. Вид. подільської губерніяльно-земської управи.

Мав вийти з кінцем вересня.

15. *Дубровський В.* Московсько-український словник. Київ. Ц. 20 гр.

16. *Дубровський В.* Московсько українська фразеологія. Практичний підручник до вивчення укр. мови. Київ. Ц. 4 карб. 50 к.

17. *Колодійченко М.* Словник московсько-український. Друж. «Дніпро.» Київ. Стор. 284.

Ц. 3 карб.

18. *Короткий московсько-український словник* судівництва. 2. доповн. видання Полтавського укр. Правничого Товариства. Полтава. Ц. 1 к. 50 к.

19. *Левідь*, Московсько-український словник та зразки паперів. Київ. Ц. 6 карб.

20. *Німецько-український словар.* (Вид. «Галицька накладня» і «Друкар».) Коломия—Київ. Стор. 376.

21. *Падалка*, Російсько-український діловодний словник. Вид. Педаг. Бюро полтавського губернс. земства. Полтава. Ц. 2 карб. 50 коп.

22. *Російсько-український словник* медичної термінології. 80 коп.

23. *Терпихо*, Російсько-український словар. Київ. 7 карб.

Кілька видань.

III. Українська мова.

24. *Голоскевич*, Український правописний словничок з короткими правилами правопису. 3. вид. («Друкар») Київ. Ц. 1 карб. 50 коп.

25. *Грунський* проф. Українська граматика. Для практического изученія українського языка. Київ. Ц. 2 карб.

26. *Левіцький М.* Українська граматика для самонавчання. 1 карб. 85 к.

27. *Ніковський А.* Український правопис. Орфограф. словничок. Київ. Ц. 80 коп.

28. *Огівко І.* Граматика української мови. 2 части. Київ. Ц. 1 карб. 50 к.

29. *Огівко І.* Курс українського языка. Посібє для студентів, учителів и учащихя стар-

ших клас. сред. учеб. заведеній. Київ. Ц. 4 карб.

30. *Огієнко І.* Орфографічний словник. По-
радник укр. мови. Вид. Є. Череповського. Київ.

31. *Свенцицький І.* Основи науки про мову
українську. Київ. «Час». Ц. 1 карб. 60 коп.

32. *Синявський О.* Короткий нарис укра-
їнської мови з лекцій читаних на учительських
курсах у Харкові. Харків. Стор. 55. Ц. 1 карб.
25 коп.

33. *Сімович В.* Практична граматики укра-
їнської мови. Раштат. Стор. 368. Ц. 5 грив.

34. *Сумцов М.* Начерк розвитку української
літературної мови. Вид. «Союз». Харків. Стор. 40.

35. *Тимченко.* Українська граматики до се-
редніх і вищих початкових шкіл. Вид. «Криниця».
Київ.

36. *Черхасенко С.* Найпотрібніші правила
правопису з додатком самостійного писання.
Підручник для учнів початкових шкіл. Ч. I. Вид.
«Укр. Школа». Київ. Стор. 15. Ц. 40 к.

Українське письменство.

37. *Гетьманець Гр.* Батько української по-
вісти (Гр. Квітка-Основяненко). Київ, «Дзвін».
Ц. 2 гр.

38. *Гетьманець Гр.* Поет-народолюбець (Пав-
ло Граб). Київ, «Дзвін». Ц. 50 коп.

39. *Дорошенко Д.* Панько Куліш. Накладом
«Просвіти». Київ. Ц. 2 гр. 50 ш.

40. *Дорошкевич-Білецький.* Хрестоматія по
історії української літератури для гімназій і ви-
щих початкових шкіл.

Кінчило ся друкувати.

41. *Сумцов М.* Хрестоматія по українській літературі для народніх вчителів, шкіл учительських та середніх. Ч. 1. Народня словесність, стара література (XI—XVIII ст.) Ц. 3 карб. 25 коп.

Українська історія.

42. *Антонович П.* Коротенька історія Волині. Видання волинської губерн. шкільної ради. Житомир. Стор. 64. Ц. 1 карб. 75 коп.

43. *Багалій Д.* Історія слободської України. 3 71 малюнками й 2 картами. (Культурно-історична бібліотека.) Харків. Стор. 308. Ц. 6 карб.

44. *Грушевський М.* Про старі часи на Україні. 5. вид. Київ. Ц. 2 кар. 80 коп.

45. *Донцов М.* Міжнародне положення України й Росія. (Вид. «Робітничої Книгарні, ч. 1). Київ. Стор. 24. Ц. 1 карб. 25 коп.

46. *Дорошенко Д.* Історія Чернигівщини. Чернігів. Ц. 1 карб. 10 коп.

47. *Коваленко Г.* Оповідання з української історії для початкових шкіл. Вид. «Сіяч.» Київ. Ц. 2 карб. 75 коп.

48. *Крип'якевич І.* Історія ріднього краю для початкових шкіл. Вид. «Вернигора.» Київ. Ц. 2 карб.

49. *Крип'якевич І.* Конспект по історії України для вищих клас гімназії і університету. (Вид. «Вернигора»). Київ.

50. *Крип'якевич І.* Коротка історія України для нар. шкіл. (Вид. «Вернигора») Київ. Ц. 7 грив.

51. *Крип'якевич І.* Оповідання з історії України (Вид. «Вернигора»). Київ. Ц. 2 карб. 50 к.

52. *Охримович Ю.* Короткий нарис розвитку української національно-політичної думки в ХІХ ст. Част. І. Від початку ХІV ст. до М. Драгоманова. (Вид. «Серп і Молот»). Київ. Стор. 140. Ц. 2 карб.

Географія України.

53. *Кістяківський.* Географія України.

54. *Політична мапа* України. Київ. Ц. 2 карб.

55. *Рудницький Ст.* Початкова географія для нар. шкіл (Географія ріднього краю...) (Вид. «Вернигора»). Київ. Ц. 7 грив.

56. *Фізична мапа* України. Київ. Ц. 5 карб.

57. *Хомиж А.* Коротка географія України для нар. шкіл. Ч. І. (Вид. «Вернигора»). Київ. Ц. 1 гр. 20 шаг.

Українська культура.

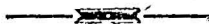
58. *Біляшевський М.* Наші національні скарби. (Вид. «Шлях»). Київ. Ц. 80 коп.

59. *Модзалевський О.* Основні риси українського мистецтва. Київ. Ц. 85 коп.

60. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя укр. народа. Київ. Стор. 278. Ц. 5 карб.

61. *Русова С.* Дошкільне виховання. («Укр. Вид. у Катеринославі», ч. 38). Кат. Стор. 164. Ц. 3 карб.

62. *Українське мистецтво* під редакцією Широцького, 188 ном. у 13 серіях. Київ. «Друкарь» Ц. 44 карб.



Накладом «Видавничого Товариства імені П. Куліша» появили ся в 1918. році як 5. і 6. число:

«Бібліотеки - полонених Українців табору Зальцведель»

отсі дві книжечки д-ра *Зенона Кузель*:

Ч. 5. З культурного життя України. (Стор. 86. Ціна 60 фен.).

Ч. 6. Памяти Хведора Вовка. (Стор. 19. Ціна 30 фен.).

Книжная книга
Самодостов
Владимир

Накладом «Видавничого Товариства імені
П. Курбика» появили ся в 1918. році як 5. і 6.
число:

«Бібліотеки полонених Українців табору
Дольцвелель»

отсі дві книжечки д-ра *Зенона Кузель*:

Ч. 5. З культурного життя України. (Стор.
86. Ціна 60 фен.).

Ч. 6. Пам'яті Хведора Вовня. (Стор. 19.
Ціна 30 фен.).